

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.95

DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i4.128>**К. П. Дацко**

кандидат економічних наук, магістр права,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Державного університету економіки і технологій
orcid.org/0000-0002-8617-6925

О. А. Теличко

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри правового регулювання економіки
Державного університету економіки і технологій
orcid.org/0000-0003-2536-7442

АНТИКОРУПЦІЙНИЙ КОМПЛАЄНС В УПРАВЛІННІ БІЗНЕСОМ

У статті досліджено корупцію з позиції національних і міжнародних законодавчих вимог до її протидії. Визначено вплив корупції на діяльність сучасних приватних підприємств як на національному, так і на міжнародному рівнях. Надано характеристику основних факторів, які стримують розвиток антикорупційної реформи в Україні. Досліджено теоретичний компонент та основні принципи ефективної світової практики управління юридичними ризиками підприємства – антикорупційний комплаєнс. Доведено негативний вплив корупційних проявів, через відсутність управління корупційними ризиками, на господарську діяльність і репутацію будь-якого підприємства. Проведено огляд міжнародних нормативно-правових актів Сполучених Штатів Америки та Великої Британії з питань запобігання та боротьби з корупцією і шахрайством. Розглянуто світові судові справи провідних міжнародних компаній, спричинені корупційними скандалами приватних підприємств. Визначено, як саме міжнародні антикорупційні вимоги впливають на розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємства та інвестиційний клімат держави загалом. Розглянуто поняття і сутність антикорупційного комплаєнсу у розрізі правової науки, світових і національних практик управління корупційним ризиком приватних підприємств. Визначено, що основна мета комплаєнсу – визначити чутливість бізнесу до ризику. На основі практичного досвіду й теоретичних досліджень визначено основні принципи формування культури антикорупційного комплаєнсу приватного підприємства. Підтверджено необхідність формування у приватних підприємств поваги до законності та доброчесності бізнесу на основі принципу «тон згори». Визначено, що держава повинна виставити зобов'язання запроваджувати практику антикорупційного комплаєнсу приватним підприємствам незалежно від розмірів, виду діяльності та рівня прибутку.

Ключові слова: корупція, комплаєнс, антикорупційна програма, політика відповідності.

Datsko K. P., Telichko O. A. ANTI-CORRUPTION COMPLIANCE IN BUSINESS MANAGEMENT

The article examines corruption from the standpoint of national and international legal requirements to combat it. The impact of corruption on the activities of modern private enterprises at both national and international levels has been determined. The main factors that hinder the development of anti-corruption reform in Ukraine are described. The theoretical component and the basic principles of effective world practice of management of legal risks of the enterprise – anti-corruption compliance are investigated. The negative impact of corruption, due to the lack of corruption risk management, on the economic activity and reputation of any enterprise is proved. A review of international regulations of the United States and the United Kingdom on the prevention and combating of corruption and fraud. The world lawsuits of leading international companies caused by corruption scandals of private enterprises are considered. It is determined how the international anti-corruption requirements affect the development of foreign economic activity of the enterprise and the investment climate of the state as a whole. The concept and essence of anti-corruption compliance in the context of legal science, world and national practices of corruption risk management of private enterprises are considered. It is determined that the main purpose of compliance is to determine the sensitivity of the business to risk. Based on practical experience and theoretical research, the basic principles of forming a culture of anti-corruption compliance of a private enterprise are determined. The need for private enterprises to respect the legality and integrity of business on the basis of the principle of “tone from above” was confirmed. It is determined that the state should commit to the practice of anti-corruption compliance with private enterprises, regardless of size, type of activity and level of profit.

Key words: corruption, compliance, anti-corruption program, compliance policy.

Корупція в тій чи іншій формі існує вже не одне тисячоліття. Приклади корупційних проявів у різних обсягах та на різних етапах розвитку можна знайти в будь-якій країні. Сьогодні світ асоціює корупцію з бідними країнами, що розвиваються. Зазвичай корупцію розуміють як незаконну діяльність, яка здійснюється особами при владі або на державній службі з метою отримання неправомірної вигоди. Це можуть бути співробітники поліції, вчителі, судді, інші держслужбовці, політики чи посадові особи державних підприємств. Переважно це хабарництво, проте хабарі можуть набувати різних форм. Це може бути невеликий хабар, що стосується невеликої кількості людей, або ж хабар великого масштабу, що є частиною системної корупції в межах усієї спільноти, країни чи регіону. Корупція може приховуватися за різними назвами: її можуть називати «шахрайством», «крадіжкою», «підкупом», «відкатом», «здирицтвом» та низкою інших термінів. Вона може передбачати клієнтелізм, коли відбувається обмін товарами чи послугами задля свого роду політичної підтримки. Вона може передбачати непотизм чи кумівство, коли чийсь родичі призначаються на посади або отримують певні переваги тільки тому, що вони сім'я.

Питанню запобігання корупції присвячено досить багато наукових праць. Дослідження варто розділити на кілька категорій, наприклад, низка науковців вивчала саме сутність поняття «корупція», серед них – А.В. Савченко, М.І. Мельник; шляхи реформування антикорупційної системи пропонує А.В. Мовчан; шляхи запобігання корупції розглянуто в низці праць таких учених: Л.В. Багрій-Шахматов, А.П. Закалюк, М.І. Камлик, О.М. Костенко, Є.В. Невмержицький.

Національне законодавство визначає корупцію в Законі України «Про запобігання корупції» так: корупція – використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей із метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки / пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або, відповідно, обіцянка / пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі або, на її вимогу, іншим фізичним чи юридичним особам із метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей» [1].

Якої б форми не набувала корупція, вона завжди шкодить суспільству, країні та регіону, де вона має місце. Корупція має безпосередній вплив на економіку країни, її політичну систему та якість життя громадян, а також на сприйняття країни за її межами. Набуваючи значних масштабів, засилля корупції у хронічній формі може стати перешкодою для країн із перехідною економікою на шляху до процвітання або розвитку та подаль-

шого зростання. Політики, які беруть хабарі, зазвичай більш зацікавлені у власній вигоді у грошовому еквіваленті, аніж у вигоді для суспільства загалом. Корупція також у загальному суперечить принципам вільної конкуренції та часто згубна для розвитку суспільства, стаючи на заваді інвестиціям в інфраструктуру, розвитку торгівлі, житлової та комерційної нерухомості, правової системи та правоохоронних органів.

Загальнодержавні чинники, які спричиняють розвиток корупції:

- політична нестабільність;
- недостатній рівень принципу верховенства права в державі;
- нестабільна судова та правоохоронна система;
- негативне сприйняття повідомлень про корупцію (недостатній захист викривачів);
- у процесі господарювання перевага надається «розв'язанню питання», ніж відстоюванню своїх прав на належному рівні;
- застарілі погляди на розвиток економіки країни, лобювання власних інтересів представниками державних органів, самоврядування та посадових осіб державних підприємств.

Сучасний світ зрозумів, що корупція – це гальмуюче явище для всіх сфер розвитку суспільства, саме тому на міжнародному рівні ухвалюються правові норми, які сприяють запобіганню й усуненню цього негативного явища.

Конвенція Організації економічної співпраці й розвитку (ОЕСР) про боротьбу з підкупом іноземних державних посадових осіб у міжнародних ділових операціях, підписана 1997 року, стала однією з таких важливих нових норм. Конвенція встановила юридично обов'язкові стандарти для криміналізації хабарництва іноземних державних посадових осіб і забезпечила відкритий механізм колегіального контролю з метою заохочення її імплементації. Важливо зазначити, що Конвенція охоплює території за межами країн ОЕСР, її підписали ще 8 країн – не членів ОЕСР. Також вона вплинула на глобальне мислення про те, як використовувати міжнародні інструменти для розв'язання проблеми з особами, які здійснюють підкупи. Цей підхід, орієнтований на приватний сектор, представлений у Принципі 10 Глобального договору Організації Об'єднаних Націй з боротьби з корупцією, який був ухвалений 2004 року. У ньому міститься заклик до компаній не тільки уникати хабарництва, здирицтва та інших форм корупції, а й активно розробляти політики і програми з боротьби з корупцією всередині самих компаній і серед їхніх безпосередніх контрагентів.

Хоча імплементація цих міжнародних угод і принципів залишається нерівномірною, їм уже вдалося створити важливе глобальне зрушення:

хабарництво більше не є прийнятною формою ведення бізнесу [2].

Україна посідає 130-те місце (із 167 місць) у рейтингу Transparency International Corruption Perception Index (індекс сприйняття корупції). І справедливо вважається high-risk corruption country, тобто країною з високим корупційним ризиком. Це означає, що інвестор, який має бажання зайти на ринок нашої країни або побудувати власне виробництво, під час дослідження ризиків одразу зверне увагу на цей червоний прапор. А ті, хто вже працює, страждає від зовнішньої корупції та постійної необхідності «розв'язувати питання».

Саме тому сучасний світ уже давно звернув свою увагу на запровадження систем комплаєнс у систему управління господарською діяльністю приватних і державних підприємств. Одним із напрямів роботи комплаєнс служб є оцінка та зниження корупційних ризиків підприємства. Водночас досі існує сумнів щодо ефективності такої роботи на українських приватних підприємствах через нерозуміння значення такої роботи та брак чітких рекомендацій із боку держави про її обов'язковість.

Сучасне антикорупційне законодавство в Україні адаптоване під цивілізовані вимоги до ведення політичних та економічних державних справ. Основним законом, який регламентує антикорупційну роботу в Україні, є Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII [1].

Водночас наявна низка проблем, які стримують розвиток антикорупційної реформи в Україні.

По-перше, законодавство є досить «молодим», адже ухвалене у 2010 році, за цей період важко побудувати ефективну антикорупційну роботу на державному рівні.

По-друге, законодавство не висуває конкретних вимог приватному сектору щодо організації антикорупційної роботи. Через це антикорупційна робота на приватних підприємствах сприймається як рекомендована функція в менеджменті компанії.

По-третє, не всі власники приватних підприємств розуміють значення та не ідентифікують корупційні прояви у власній компанії. Це спричинено відсутністю комплаєнс функції або підміною її іншими заходами, до яких уже звикли сучасні підприємства, наприклад перекладення комплаєнс функції на службу безпеки компанії.

Ще один чинник, який варто виділити окремо, – це рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України від 27 жовтня 2020 р. № 13-р/2020 [3].

Це рішення за своєю суттю завдало як внутрішньої шкоди, яка поставила під сумнів роботу антикорупційної реформи, так і зовнішніх геополітичних наслідків. Ризики від цього рішення зростають, адже воно ще спричинило суспільний супротив і недовіру до таких інституцій, як Конституційний Суд України та Національне агентство з питань запобігання корупції.

Глобальний антикорупційний рух Transparency International постійно проводить дослідження сучасних корупційних скандалів, які відбуваються у всьому світі. До таких скандалів причетні політики, успішні власники бізнесу, керівництва країн.

Як приклад, у червні 2019 року в Чехії на протести вийшли близько 200 тисяч людей із вимогою відставки прем'єр-міністра Андрея Бабіша. Приводом стала кримінальна справа проти А. Бабіша за підозрою в шахрайстві з фондами Європейського Союзу. Стверджується, що сімейна фірма Бабіша отримала субсидії в розмірі \$ 2 млн від ЄС із порушенням закону. Єврокомісія також звинуватила прем'єра Чехії в конфлікті інтересів під час отримання дотацій для його холдингу Agrofert [4]. Цей випадок відображає, як бізнес опосередковано стає жертвою корупційних ризиків.

Фінансових і репутаційних втрат зазнала компанія Siemens у 2006 році. Було виявлено, що компанія протягом 10 років надавала хабарі на суму понад 1,4 мільярда доларів державним чиновникам в Азії, Африці, Європі, на Близькому Сході та в Америці [5].

Українське законодавство для державних підприємств висуває вимогу запроваджувати посаду уповноваженого з питань запобігання корупції, а для деяких груп підприємств обов'язковим є укладання антикорупційної програми.

До приватних підприємств на законодавчому рівні такі вимоги не запроваджено, за винятком тих юридичних осіб, які є учасниками процедури закупівлі відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі», якщо вартість закупівлі товару (товарів), послуги (послуг), робіт дорівнює або перевищує 20 мільйонів гривень (ст. 62 ЗУ «Про запобігання корупції») [1]. Такі підприємства зобов'язані складати антикорупційну програму.

Тому менеджмент більшості підприємств самостійно приходять до необхідності розвитку напрямку, який не приносить прибутку, але забезпечує захист від корупційних ризиків, а відповідно і відповідальності. Надійне управління корупційними ризиками є також фактором, який створює позитивну репутацію.

Основна мета управління корупційним ризиком – визначити чутливість бізнесу до ризику, адже сьогодні етичні стандарти та боротьба з корупцією є одними з найбільш актуальних питань для українського та міжнародного бізнесу.

За останні роки в боротьбі з корупцією в Україні відбулися суттєві зміни: ухвалено новий закон про боротьбу з корупцією, створено незалежні відомства для активної боротьби з корупцією, а в Україні виникли перші випадки дії Закону США про боротьбу з корупцією (Foreign Corrupt Practices Act (FCPA)).

Закон США про боротьбу з корупцією був зумовлений численними корупційними скандалами та шахрайськими схемами. Яскравий приклад, який відбувся у 70-х роках ХХ століття у США, – крах енергетичної компанії Enron через махінації із фінансовою звітністю став відправною точкою антикорупційної реформи США.

Законодавство Великобританії у 2011 році ввело в дію Закон про боротьбу з хабарництвом (UK Bribery Act), що передбачає відповідальність приватних підприємств за: порушення загальних положень про заборону хабарництва, підкуп державних службовців іноземних країн, неспроможність компанії запобігти хабарництву.

Саме тому, що не тільки вимоги вітчизняного законодавства стоять перед сучасним бізнесом, йому треба запроваджувати сучасні практики управління корупційними ризиками у програмі комплаєнс, адже без цього можливість ведення зовнішньоекономічної діяльності стає майже нереальною.

З огляду на це дотримання та ділові стандарти відповідно до антикорупційного законодавства вимагають дедалі більшої уваги. Відхилення від етичних принципів і законодавчих вимог може призвести до суттєвих санкцій для юридичних осіб або навіть до переслідування службових осіб компанії.

Сучасні світові практики визначають низку елементів антикорупційної комплаєнс політики, а саме:

- зобов'язання вищого керівництва, так званий «рух згори»;
- чітко сформульовані стандарти (політики та процедури, пристосовані до реальних ризиків, з якими стикається компанія);
- система внутрішнього контролю, яка ретельно контролюється впроваджується, дотримується й застосовується;
- налагоджена комунікація всіх ланок управління з вищим керівництвом, які посилюють прихильність усіх учасників управління бізнесом;
- регулярне навчання співробітників і третіх сторін, а також постійний моніторинг та аудит дотримання відповідних коригувальних дій.

Ключовим принципом є перший елемент – прихильність та особиста участь вищого керівни-

цтва компанії щодо встановлення «тону згори», яке серйозно ставиться до дотримання законодавства й етики, чесність у всіх відносинах компанії, що стосується бренду та ідентичності компанії. Це зобов'язання вищого керівництва повинно підтверджуватися й підтримуватися на постійній основі через ефективну систему внутрішнього контролю, призначену для моніторингу дотримання та виявлення випадків занепокоєння чи невиконання.

Такий рівень поваги до культури комплаєнс призведе до того, що компанія відмовиться від бізнесу, який заплямований корупцією або наймає працівників чи третіх осіб, що не відповідають юридичним та етичним стандартам компанії. Коли такий рівень зобов'язань існує і не тільки демонструється, а й контролюється та постійно виконується вищим керівництвом компанії, розвиток «культури комплаєнсу» з часом стає природним наслідком. Вважаємо, що будь-яка компанія може розвивати таку культуру комплаєнсу незалежно від її розміру, галузі чи місцезнаходження.

Література

1. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
2. Окунев О., Бойко О., Лукін С. Антикорупційний комплаєнс : посібник для програми з підготовки осіб, відповідальних за реалізацію антикорупційної програми. Київ, 2018. 177 с. URL: <https://cgpa.com.ua/wp-content/uploads/2018/07/Compliance.pdf>.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України від 27 жовтня 2020 р. № 13-р/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text>.
4. Чому більше 200 тисяч чехів вийшли протестували? Офіційний вебсайт Трансперенсі Інтернешнл Україна. URL: <https://ti-ukraine.org/news/chomubilshe-200-tysyach-chehiv-vyjshly-protestuvaly-23-cherhvnya>.
5. Lessons from the massive Siemens corruption scandal one decade later, December 13, 2018. URL: <https://theconversation.com/lessons-from-the-massive-siemens-corruption-scandal-one-decade-later-108694>.
6. Конвенція з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав у разі проведення міжнародних ділових операцій від 21 листопада 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_154#Text.
7. Закон України про публічні закупівлі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19>.
8. Foreign Corrupt Practices Act. 1977. URL: <https://www.justice.gov/criminal-fraud/foreign-corrupt-practices-act>.
9. Bribery Act. 2010. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/23/contents>.